

О. М. Кононенко, Б. Т. Рідуш, Я. А. Поп'юк

ПАЛЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ В ОКОЛИЦЯХ
СЕЛА БАЛАМУТІВКА НА ДНІСТРІ

У статті наводиться опис палеолітичних матеріалів знайдених на правому березі Дністра в околицях с. Баламутівка Чернівецької обл. починаючи з 1950-х р. Низка місцезнаходжень, виявлених тут останнім часом, докладно публікується вперше. Особливу увагу приділено знахідкам крем'яних виробів палеолітичного вигляду із печер, розташованих неподалік села.

Ключові слова: палеоліт, Дністер, крем'яні вироби, місцезнаходження, печери.

Вступ. Середнє Подністров'я відоме численними палеолітичними місцезнаходженнями, в тому числі, багатшаровими стоянками. Мікро-регіон в околиці с. Баламутівка (Чернівецька обл.) також виявився багатим на подібні пам'ятки. Знахідки кам'яної доби поблизу села стали відомі з початку 1950-х рр. завдяки пошуковим дослідженням Дністровської експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР (зараз — Інститут українознавства імені Крип'якевича) під керівництвом Олександра Черниша. У цей час були виявлені пункти названі Баламутівка II, III, IV.

Розвідкові роботи в околицях села поновилися на початку 2000-х рр. Тут працювали фахівці з природничих наук під керівництвом Богдана Рідуша (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) та команда археологів, очолювана Ларисою Кулаковською (Археологічний музей Інституту археології НАН України, м. Київ). Результатом їхніх робіт стало виявлення нових палеолітичних пам'яток Баламутівка VI, VII, VIII та низки місцезнаходжень крем'яних знахідок у печерах (рис. 1, 2).

Геоморфологічний нарис села Баламутівка. Село Баламутівка¹ розташоване на ерозійному останці, що у вигляді високого мису відгалужується від північно-західного краю Хотинської височини. Це останець пізньопліоценової 11-ї тераси Дністра, з платоподібною вершиною та крутими схилами, з відносними висотами 80—130 м щодо прилеглих врізів, обмежений з північного сходу каньйоноподібною долиною Дністра, а з південного заходу і з півночі також глибоко врізаною долиною притоки Дністра — річки Онут (Горда, Рідуш 2013). З південного сходу масив з'єднаний з відрогом Хотинської височини вузькою перемичкою. Остання увінчана ерозійним гребнем настільки вузьким, що деякі дослідники-аматори сприймали його за штучний вал. Цей гребінь, по якому проходить давня ґрунтова дорога, утворений двома зсувними цирками. Зсувні тіла, що зачіпають більшу частину четвертинної товщі, зараз стабілізовані та задерновані, проте мають сліди нещодавньої активізації. Зсувними процесами, що мають характер зсувів-опливин, охоплена також вся верхня частина схилів останця, обернених в бік Дністра. Досить часто нижні частини зсувних тіл поглинаються карстовими лійками, або цілком їх перекивають.

Геологічно територія складена (знизу догори) вапняками та аргілітами лудловської світи силуру (S_2ld_2), глауконітовими пісками, пісковиками, трепелами та кременями сеноманського ярусу крейди (K_2cm), літотамнієвими вапняками опільської (N_1op), гіпсами дністровської (N_1tr) та глинами косівської (N_1ks) світ неогену, що згори вкриті четвертинними терасовими

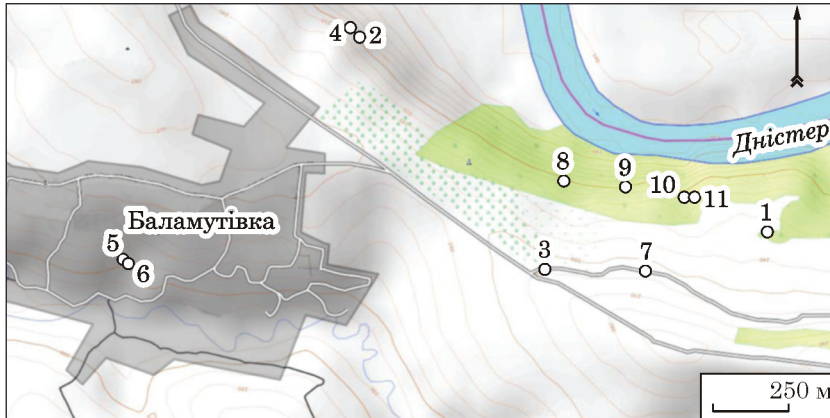

Рис. 1. Карта палеолітичних знахідок в околицях с. Баламутівка: 1 — Баламутівка I; 2 — Баламутівка II; 3 — Баламутівка III; 4 — Баламутівська печера (Баламутівка V); 5 — Баламутівка VI; 6 — Баламутівка VII; 7 — Баламутівка VIII; 8 — печера Тортила; 9 — печера Крем'яних Відщепів; 10 — печера Лисяча; 11 — печера Панська Скала

Рис. 2. Карстові печери біля с. Баламутівка: 1 — вхід та інтер'єр Баламутівського гроту (Баламутівка V); 2 — один зі збережених антропоморфних рисунків на стіні Баламутівського гроту; 3 — вхід в печеру Кременевих Відщепів (вигляд зсередини); 4 — внутрішній вигляд основної галереї печери Кременевих Відщепів

відкладами. Останні складені галечниками, суглинками і лесами, що містять палеолітичні шари.

У 20-метровій товщі міоценових світлосірих та білих жовтових гіпсів (N_1tr) закладені ряд карстових печер епігенного генезису (Рідуш та ін. 2021). Зазвичай вони мають наскрізний характер, починаючись у карстовій лійці на поверхні тераси, де поглинається поверхневий стік, і закінчуються в борту каньйону Дністра або ярів — його приток, куди розвантажуються

підземний потік. Самі печери мають вигляд вузьких округлих каналів, діаметром до 1,0—1,5 м і періодично, під час інтенсивних опадів, повністю затоплюються (за виключенням окремих гротів, як, наприклад вхідний грот Баламутівської печери). В той самий час, через інтенсивне морозне вивітрювання саме цього різновиду гіпсу, відбувається відносно активна регресія гіпсових стрімчаків, що супроводжується руйнування привхідних частин печер (Кочерган, Рідуш 2011).

Таблиця 1. Палеолітичні місцезнаходження в околицях с. Баламутівка

№	Назва	Координати	Стратиграфія	Археологія	Фауна
1	Баламутівка I	—	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби, шматки вохри	Мамонт, північний олень
2	Баламутівка II	—	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	—
3	Баламутівка III	48.31.999 °N, 26.05.315 °E	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	—
4	Баламутівка IV	—	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	—
5	Баламутівська печера (Баламутівка V)	48.542415 °N 26.077131 °E	—; підйомний матеріал	Антропо-, зооморфні та лінійно-геометричні зображення (?)	—
6	Баламутівка VI	48.533660 °N, 26.064165 °E	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	Мамонт, шерстистий носоріг, кінь, олень благородний
7	Баламутівка VII	48.533328 °N, 26.063691 °E	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	Північний олень (?)
8	Баламутівка VIII	48.533246 °N, 26.09432 °E	—; збори з поверхні	Крем'яні вироби	Субфосильна кістка
9	Печера Тортила	48.536408 °N, 26.089320 °E	—; підйомний матеріал	Крем'яні вироби	—
10	Печера Крем'яних Відщепів	48.536159 °N, 26.092572 °E	—; підйомний матеріал	Крем'яні вироби	—
11	Печера Лисяча	48.535769 °N, 26.096336 °E	—; підйомний матеріал	Крем'яні вироби	—
12	Печера Панська Скала	48.535727 °N, 26.096474 °E	—; підйомний матеріал	Крем'яні вироби	—

Більшість палеолітичних місцезнаходжень пов'язана з верхньою частиною північно-східного схилу, що обернений до Дністра, і лише два пункти розташовані у яру на південно-західному схилі. Численні крем'яні знахідки також у печерах, про що йтиметься нижче.

Методика. У статті розглянуто матеріали палеолітичного часу, виявлені і в середині ХХ ст., і впродовж двох перших десятиліть нового тисячоліття. Ці колекції опрацьовувалися у різний час різними дослідниками. Матеріали своїх досліджень О. Черниш, зазвичай, передавав до наукового фонду інституту, де він працював (ред. Черниш 1981, с. 54). Принаймні, нам достеменно відомо, що колекція пункту Баламутівка IV зараз зберігається в Інституті українознавства імені Крип'якевича. Нажаль, на момент написання цього тексту навесні 2022 р., у період активних бойових дій російсько-української війни, матеріали місцезнаходжень Баламутівка I—IV, відповідні архівні справи та польова документація були нам недоступні. Тому техніко-типологічний опис цих крем'яних колекцій було взято з публікацій О. Черниша зі збереженням використаних ним термінології та визначень. Отже, основним об'єктом вивчення стали артефакти колекцій з місцезнаходжень Баламутівка VI—VIII та місць збору в печерах, переважно більшість яких зібрані Б. Рідуш та Я. Поп'юк під час спелеологічних досліджень. Так, у печерах Панська Скала, Кременевих Відщепів і Тортила крем'яні вироби залягали безпосередньо в печерному русловому алювії діючих і періодичних підземних потоків. У печері Лисячій вони були знайдені під час геологічного шурфування суглинного заповнювача печери. Всі ці матеріали зго-

дом були передані до Археологічного музею в Києві. Для їх техніко-типологічного опису було застосовано класифікаційний підхід аналізу ознак (attribute analysis). За основу аналізу знярядь праці було взято типологічні розробки Д. Сонвіль-Борд (Sonneville-Bordes, Perrot 1953, р. 325).

Місцезнаходження на поверхні. Баламутівка I. Місцезнаходження Баламутівка I відкрив Б. Тимошук у 1951 р. Пам'ятка виявлена за 2 км на схід від села (рис. 1). Крем'яні вироби з патиною, кістки мамонта та північного оленя, шматки червоної вохри (табл. 1) були виявлені на глибині 0,35 м у лесоподібних суглинках стінки промоїни від дощу. Серед крем'яних артефактів є нуклеуси, які формою подібні до конічних, короткі скребки довжиною до 30 мм, відщепи та уламки. Знахідки цього місцезнаходження О. Черниш співвідніс з матеріалами 2 шару стоянки Молодове V, що дозволило датувати Баламутівку I кінцем палеоліту (Черниш 1959, с. 122).

Баламутівка II. В урочищі Гончарова Земля (інша назва Дорошева Земля) на мисі плато над правим берегом Дністра північно-східніше села (рис. 1) О. Черниш у 1951 р. зафіксував пункт Баламутівка II. У тому ж році поруч була виявлена Баламутівська печера зі слідами первісних малюнків на стінах (Черниш 1959, с. 122). Саме відомості про місцезнаходження печери дали змогу локалізувати і це місцезнаходження.

Під час пошукових робіт 1968 р. зібрав тут 418 крем'яних виробів. Точні статистичні дані про колекції 1951, 1968 рр. відсутні. Разом з тим, за описами та ілюстраціями можна зробити попередні загальні висновки (Черниш

1975, с. 122—123, рис. 54). Артефакти були виготовлені з рінякового (галькового) кременю переважно світло-коричневого кольору, іноді траплялися знахідки із темно-сірого кременю (табл. 1). Колір патини здебільшого сіро-синій, іноді білий чи блакитний. Крем'яні знахідки невеликих розмірів. Вони представлені нуклеусами, відщепами, пластинами та їх фрагментами, пластинками, знаряддями, уламками.

Нуклеуси за формою призматичні, неправильно-призматичні, аморфні. Окремі із них мають по дві площадки, інші одноплощадкові. З таких нуклеусів сколювалися тонкі видовжені пластинки та дрібні відщепи. Розміри нуклеусів від 20 до 70 мм. Довжина пластинок коливається від 40 до 50 мм, а ширина — від 10 до 15 мм.

Серед виробів з вторинною обробкою переважають різці. За формою робочого краю вони належать до кутових, серединних, бічних, потрійних, подвійних, білатеральних, супоневських. Тут були зібрані і різцеві сколи, що свідчить про процес виготовлення цих знарядь на місці.

Скребочок також багато. Серед них переважають виготовлені на пластинах. Розміри скребочок варіюють у діапазоні від 25 до 58 мм. Вони мають прямий, напівкруглий та звужений робочий край. Здебільшого вони одинарні, є одна подвійна на невеликій пластині завдовжки 35 мм. О. Черниш вбачає їй аналогії у матеріалах 3 шару Володимирівської стоянки (Черниш 1959, с. 122, Черниш 1953, с. 41, табл. V: 19), у Гінцях та Боршево II (Черниш 1953, с. 47). На його думку такі самі вироби поодинокі зустрічаються і в шарах 5 та 3 стоянки Молодове V (Черниш 1961, с. 92, 110).

Окрім скребочок у типологічному наборі є пластинки з притупленим краєм (розміром від 24 до 64 мм), відщепи та пластини ретушовані, пластинки з відретушованим з вентральної сторони краєм, проколки, скобель на нуклеусі, комбіновані знаряддя (різець-скобель, різець-скребочка). Заготовками для знарядь слугували переважно невеликі пластинки завдовжки 35—40 мм.

Загалом, О. Черниш вважав, що крем'яні вироби Баламутівки II відповідають матеріалам 2 шару стоянки Молодове V, що дозволяє віднести це місцезнаходження до кінцевої пори палеоліту (Черниш 1959, с. 122; Черниш 1968, с. 19). З часом він переглянув свої погляди щодо датування стоянки, знайшовши підстави віднести її не до кінця пізнього палеоліту, а до раннього мезоліту (Черниш 1975, с. 122).

На початку 2000-х рр. колекцію виробів зі вторинною обробкою стоянки Баламутівка II опублікував М. Оленковський. Проаналізувавши колекцію із 90 знарядь (Оленковський 2005, с. 207—210, рис. 9—10; 2008, с. 83—84, табл. 5—8, рис. 27—28) він об'єднав матеріали Баламутівки II, Оселівки I та Соколу I в

оселівську епіграветську культуру (Оленковський 2005, с. 196; 2008, с. 67), що відрізняється від висновків О. Черниша про оселівську фазу мезоліту Подністров'я.

Баламутівка III. Місцезнаходження Баламутівка III, розташоване в урочищі Садки на мисі плато північніше села, виявив О. Черниш у 1951 р. На поверхні було знайдено: тонкі видовжені пластинки правильних обрисів, уламки пластин, чотири нуклеуси (серед них один конічний довжиною 41 мм), два кутових різці на невеликих пластинках довжиною 33 і 34 мм, мініатюрна скребочка «з носиком». Останній виріб, на думку О. Черниша, аналогічний скребочці з колекції зборів 1948 р. на стоянці Сокол II. Артефакти із Баламутівки III виготовлено із світло-коричневого галькового кременю з блакитно-білою патиною. В цілому, О. Черниш вважав їх аналогічними матеріалам 2 шару стоянки Молодове V, що дозволило йому віднести це місцезнаходження до пам'яток кінця шостої хронологічної групи пізньопалеолітичних пам'яток Придністров'я, або ж заключної фази пізнього мадлену (Черниш 1959, с. 176, табл. 18). З часом він інтерпретував колекцію як ранньомезолітичну (Черниш 1975, с. 122).

Очевидно саме до цього пункту слід зарахувати невелику колекцію виробів знайдених під час пошукових робіт 2011 р. Палеолітичної експедиції Археологічного музею ІА НАН України під керівництвом Л. Кулаковської. Підйомні матеріали були зібрані навколо точки з координатами 48.31.999 °N, 26.05.315 °E. У польовому звіті цей пункт фігурує як «Баламутівка—дорога» (Кулаковська, Усик, Рідуш 2011, с. 5—6). Звідси походять 9 крем'яних артефактів (табл. 1—3), виготовлених із сеноманського кременю, зокрема, підпірамідальний нуклеус (рис. 3: 1), фрагмент підциліндричного нуклеуса, відщепи, пластина та одне знаряддя — кареноїдний скребок (рис. 3: 2).

Баламутівка IV. Місцезнаходження Баламутівка IV розташоване на північний схід від села в урочищі Утариська на мису плато над правим берегом Дністра. Його відкрив О. Черниш у 1951 р. На сьогодні точна локалізація цього місцезнаходження нам невідома. За публікацією О. Черниша, тут було зібрано близько 300 крем'яних знахідок (табл. 1), зокрема, нуклеуси призматичної та неправильно-призматичної форми, відщепи, уламки, невеликі пластини, 13 різців на відщепі і пластинах (чотири серединних, один подвійний кутовий, два бічних, шість кутових), дев'ять скребочок на відщепі, проколки, три пластинки зі слідами крайової ретуші. Велика кількість відщепів та уламків, на думку автора відкриття, може свідчити про повний цикл обробки кременю та виготовлення знарядь безпосередньо на місці. Вироби виготовлялися переважно з галькового кременю світло-коричневого кольору. Рідше вживався чорний крупнозернистий

Таблиця 2. Крем'яні знахідки

Категорія	Місцезнаходження							
	Баламутівка III *	Баламутівка VI	Баламутівка VII	Баламутівка VIII	Печера Тортила	Печера Крем'яних Відщепів	Печера Лисяча	Печера Панська Скала
Нуклеус	1	2	1	5	—	21	—	—
Нуклеуса фрагмент	1	—	—	6	—	8	—	—
Авіваж	—	—	—	1	—	2	—	—
Відщеп реберчастий	—	—	—	3	—	3	—	1
Пластина реберчаста	—	—	—	3	—	11	—	—
Відщеп	5	—	13	60	4	91	4	1
Пластина	1	—	9	58	1	75	—	—
Пластинка	—	—	1	20	—	18	1	—
Мікропластина	—	—	3	—	—	5	—	—
Знаряддя	1	—	3	12	1	11	1	1
Різцевий скол	—	—	—	2	—	1	—	—
Луска	—	—	—	14	—	3	—	—
Фрагмент сколу	—	—	—	45	—	12	—	—
Невизначене	—	—	—	7	—	2	—	—
Разом	9	2	30	236	6	263	6	3

Тут і в табл. 3: * матеріали з розвідок Л. Кулаковської 2011 р.

Таблиця 3. Вироби зі вторинною обробкою

Типи знарядь	Місцезнаходження							
	Баламутівка III *	Баламутівка VII	Баламутівка VIII	Печера Тортила	Печера Крем'яних Відщепів	Печера Лисяча	Печера Панська Скала	
Різець	—	1	2	—	7	1	—	
Скребок	1	—	2	—	2	—	1	
Мікроліт	—	—	5	—	1	—	—	
Комбіноване	—	1	1	—	—	—	—	
Пластина ретушована	—	1	1	1	1	—	—	
Фрагмент ретушований	—	—	1	—	—	—	—	
Разом	1	3	12	1	11	1	1	

кремій. Крем'яні знахідки вкриті блакитною та біло-блакитною патиною (Черныш 1959, с. 122—123). Як зазначає О. Черныш, крем'яні вироби цього місцезнаходження мають невеликі розміри. Однак, вони більші у порівнянні з виробами Баламутівки II та III. Виходячи з подібності знахідок до матеріалів шару 3 стоянки Бабин I і шарів 4 і 3 стоянки Молодове V, він відніс Баламутівку IV до дещо раніших пам'яток шостої хронологічної групи (рання та середня фаза пізнього мадлену) (Черныш 1959, с. 176, табл. 18). З часом він переглянув датування пам'ятки, віднісши її разом з Баламутівкою II та III до раннього мезоліту (Черныш 1975, с. 122).

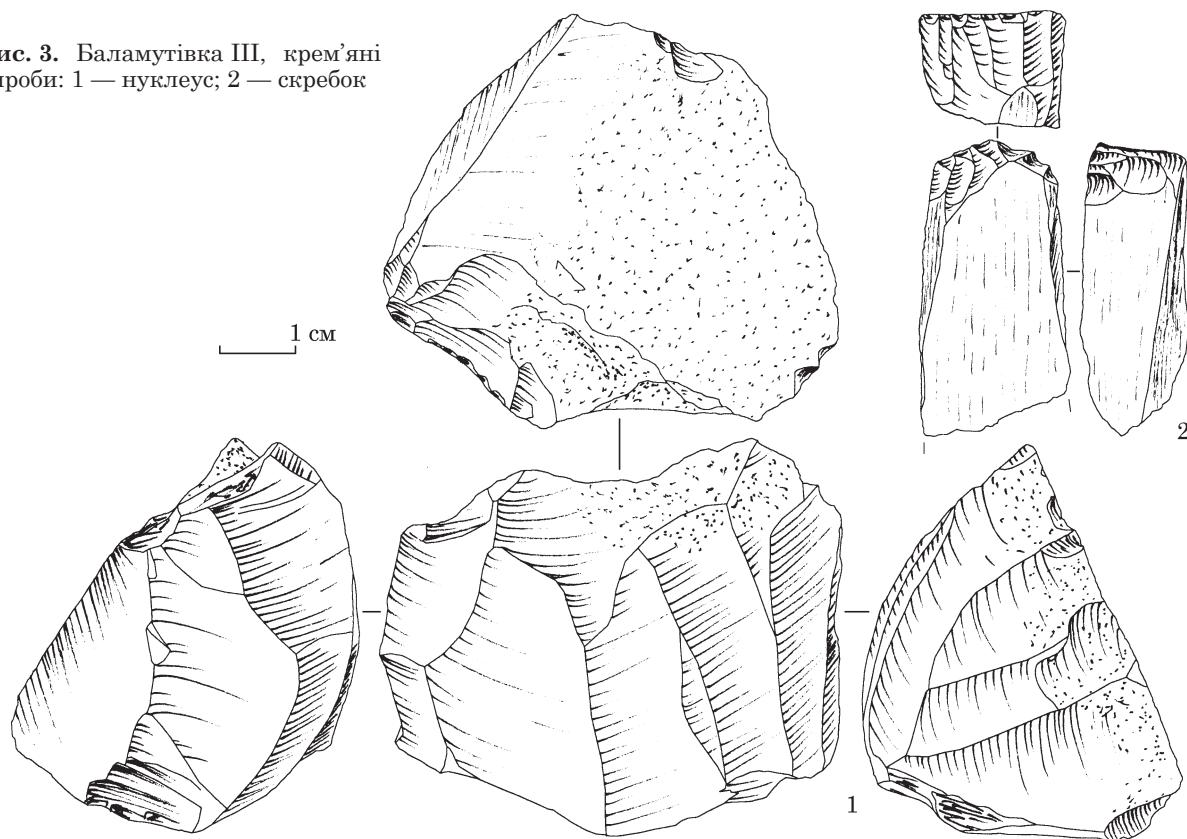
Баламутівська печера. У 1951 р. на північно-східній околиці села поблизу пункту Баламутівка II О. Черныш відкрив пам'ятку, як він вважав, зі зразками первісного мистецтва (рис. 1, табл. 1). Ця пам'ятка розташована в печері що була закладена в товщі гіпсу та мала округлу форму (рис. 2: 1). Тут дослідником простежено антропоморфні, зооморфні та лінійно-геометричні зображення, виконані чорною фарбою на стінах і нарізними лініями на стелі. Ці зображення О. Черныш датував епіпалеолі-

том-мезолітом (Черныш 1954, с. 107—108, Черныш 1973, с. 67). В одній з перших публікацій О. Черныша згадуються три крем'яні пластини пізньопалеолітичного вигляду, які були знайдені при огляді печери (Черныш 1959). Б. Рідуш вважає, що ці пластини були вимиті з печерного суглинку печерним потоком, завдяки чому залишились на підлозі гроту (Рідуш 2004).

На час повторного обстеження гроту О. Чернышом у 1968 р. частина зображень Баламутівської печери вже була знищена внаслідок обвалу стін, а зображення, що збереглися, понівечені численними подряпанями та написами, залишеними місцевими мешканцями та туристами (польовий звіт, Черныш 1968, с. 19). На сьогодні у гроті ледве простежуються два невеликі зображення (рис. 2: 2). Обвалення стелі та стін відбувається завдяки морозному вивірюванню гіпсу через сезонне промерзання гроту. Відповідне тлумачення яким чином грот і зображення в ньому збереглися від мезоліту до моменту відкриття було опубліковане раніше (Рідуш 2004; Ridush 2022).

У переліку пунктів Б. Рідуша, Баламутівську печеру із залишками первісного мистецтва (?) названо «Баламутівка V».

Рис. 3. Баламутівка III, крем'яні вироби: 1 — нуклеус; 2 — скребок

Баламутівка VI. У 1981 р. у центрі с. Баламутівка в урочищі Костатіїв Яр місцеві мешканці виявили кістки мамонта (*Mammuthus primigenius*, рання форма) та інших видів мамонтової фауни (шерстистий носоріг, *Coelodonta antiquitatis*; кінь, *Equus ferus*; олень благородний, *Cervus elaphus*; рис. 1, табл. 1). Разом з ними були знайдені невиразні уламки кременю, пізніше передані до музею місцевої школи. У 2002 р. цей пункт повторно обстежили Б. Рідуш та Л. Михайлина (Рідуш 2002, с. 14). В 2011 р. в цьому ж урочищі Палеолітична експедиція Археологічного музею ІА НАН України знайшла два нуклеуси (табл. 2) — конвергентний (рис. 4: 1) та підперехресний (рис. 4: 2). Обидва виготовлені з кременю, один із них покритий патиною. За всіма показниками нуклеуси належать до середнього палеоліту (Кулаковська, Усик, Рідуш 2011, с. 5). Ймовірно, з середнім палеолітом була пов'язана і раніше знайдена тут фауна.

Баламутівка VII. У 2002 р. в тому самому Костатієвому яру, неподалік від пункту Баламутівка VI, на протилежній стінці яру, при проведенні студентської практики Б. Рідуш виявив нове місцезнаходження з координатами 48.533328 °N, 26.063691 °E. Тут було зібрано 30 артефактів із туронського кременю (табл. 1, 2), зокрема, біпоздовжній підциліндричний нуклеус (рис. 5: 1), відщепи, пластинчасті сколи та знаряддя (табл. 3). Серед останніх — двозезовий різець на зламі (рис. 5: 3), пластина з ретушкою, комбінований різець-скребок (рис. 5: 2). Матеріал гомогенний, да-

тується верхнім палеолітом (Кулаковська, Усик, Рідуш 2011, с. 5). Також у шарі виявлені уламки кісток, ймовірно, північного оленя.

Баламутівка VIII. Місцезнаходження крем'яних виробів виявив Б. Рідуш у 2020 р. Поверхневі збори були проведені на польовій дорозі за 1,2—1,5 км на схід від села навколо пункту з координатами 48.533246 °N, 26.09432 °E (табл. 1). Пам'ятка розташована на рівні близько 130 м над урізом Дністра, що відповідає рівню 12-ї тераси. Проте, тераси на цьому пологіму схилі, із відмітками абсолютної висоти від близько 300 м до 225 м, зруйновані зсувними процесами.

У розмивах польової дороги, на відтинку довжиною 200 м було зібрано колекцію з 236 знахідок, виготовлених із туронського та сеноманського кременю (табл. 2), а також уламки сировини, каміння, один фрагмент черепашки та фрагмент субфосильної кістки. Частина кременів мають сучасні пошкодження.

Серед продуктів первинного розколювання є 12 нуклеоподібних: п'ять підциліндричних нуклеусів поздовжнього та біпоздовжнього напрямку сколювання, та ще сім фрагментів нуклеусів. Нуклеуси невеликі, для сколювання пластин та пластинок; їх площадки пласкі, або підправлені кількома грубими сколами. Для біпоздовжніх нуклеусів простежено допоміжну роль другої площадки. Один нуклевидний фрагмент, сформований на великому сеноманському відщепі, можна визначити як двосторонньо-ортогональний.

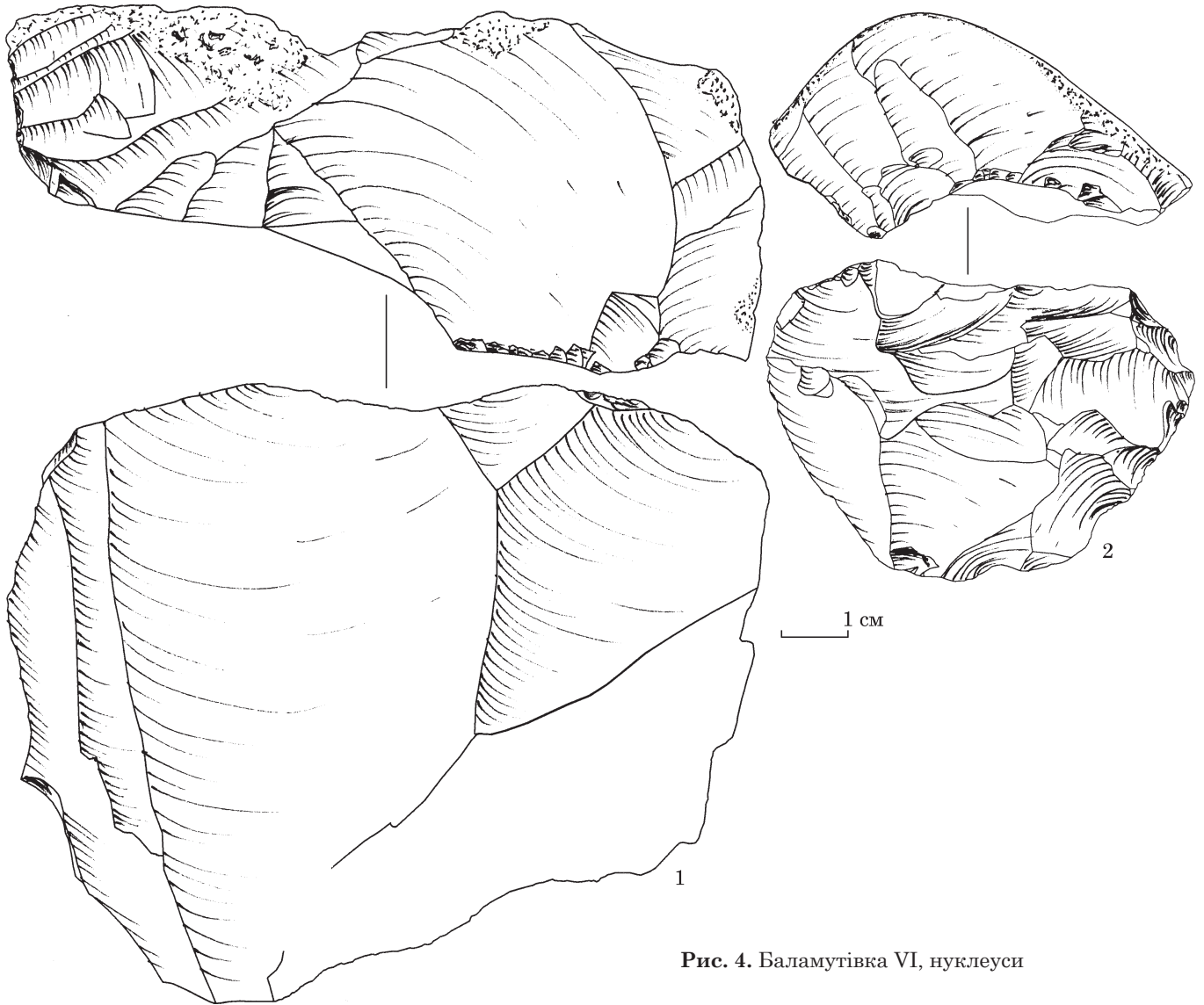

Рис. 4. Баламутівка VI, нуклеуси

Технічні сколи (7 од.) представлені авіважем, уні- та біфасіальними реберчастими відщепами та пластинами.

Серед заготовок простежено приблизно однакову кількість відщепів та пластин. Серед пластин зустрічаються досить широкі. Для пластин абсолютно переважає поздовжня огранка, поодинокі зустрічаються біпоздовжня та ортогональна. Для пластинок — поздовжня огранка. Майже всі пластинчасті сколи фрагментовані. Мікропластини відсутні.

Сколи зі збереженими проксимальними частинами демонструють переважання плоских площадок, але трапляються точкова, природна, лінійна, фасетована, багатогранна площадки. Є лише один приклад «губки», але переважна більшість випадків демонструє застосування твердого відбійника.

У колекції є 12 виробів з вторинною обробкою (табл. 3).

Різців два, обидва дволезові. Один — на зламі + на зламі виготовлений на фрагменті широкої пластини. Другий різець — на зла-

мі + ретушний (тип Лакан?). Його робоче лезо на зламі сформоване кількома плоскими вентральними сколами, а частина з ретушним різцем має латераль з навмісно нанесеною ретушню (рис. 6: 1).

Скребок також два, обидва кінцеві. Один з них сформований на дистальній частині пластини, має робочий край арочної форми (рис. 6: 2). Інший зроблено на авіважі. Його робочий край, частково знищений сучасними сколами, оформлений стрімкою ретушню, що нагадує тронкування (рис. 6: 3).

Кожен з п'яти знайдених мікролітів заслуговує окремого опису. Один з певним сумнівом можна визначити як «дюфур». Він виготовлений на пластинці, білатеральний з протилежною ретушню. Один край сформований стрімкою притуплюючою суцільною дорсальною ретушню, інший — частково оброблений напівстрімкою вентральною ретушню, нанесеною лише на проксимальній частині (рис. 6: 4). Другий мікроліт зроблено на пластинці. Він латеральний оформлений стрімкою притуплю-

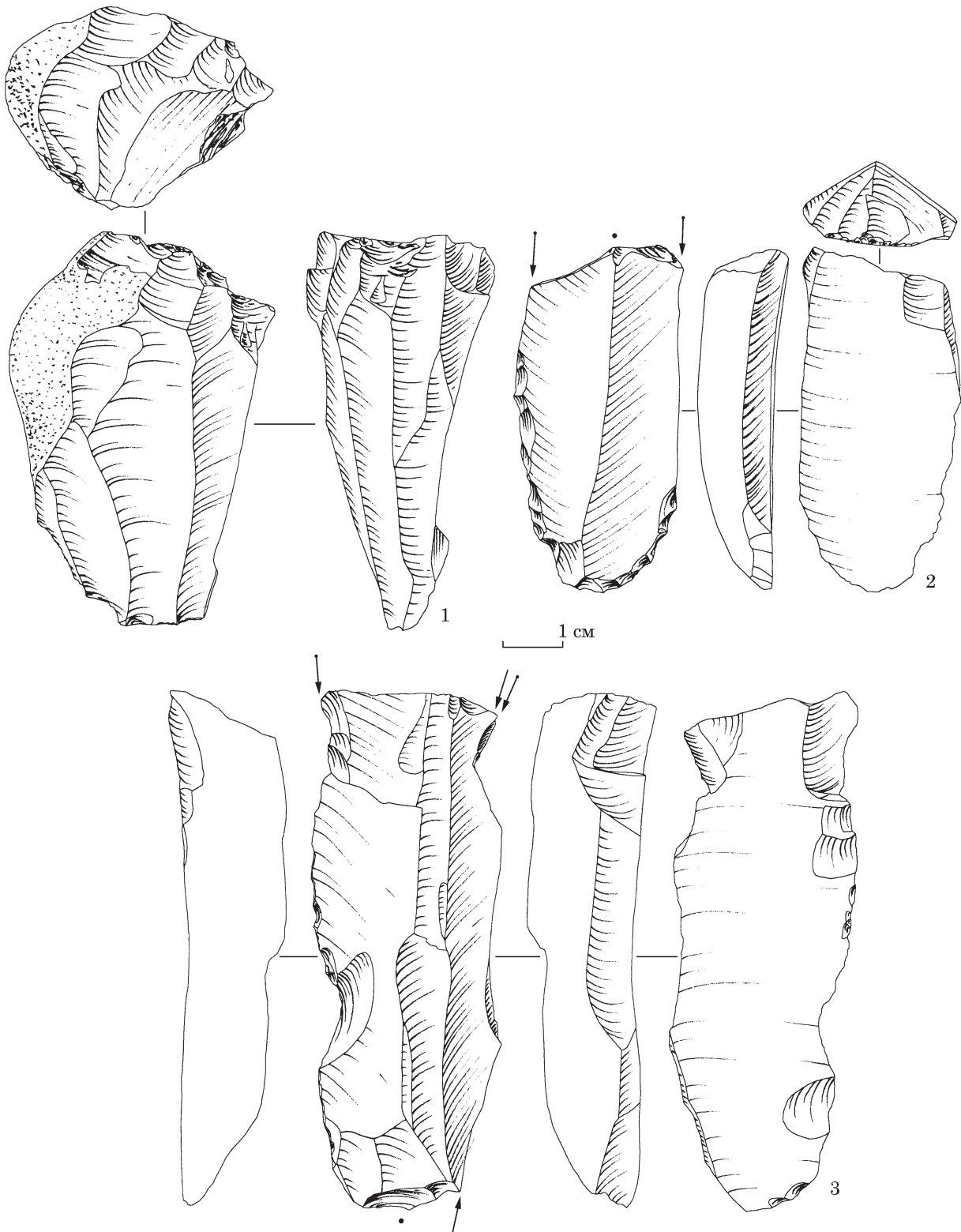

Рис. 5. Баламутівка VII, крем'яні вироби: 1 — нуклеус; 2 — комбіноване знаряддя; 3 — різець

ючою дорсальною ретушю (рис. 6: 5). Третій мікроліт також виготовлений на медіальній частині пластинки. Він має дві оброблені ділянки: на проксимальну частину латералі нанесена дрібна перлинна вентральна ретуш, а на дистальну частину заготовки — дрібне дорсальне злегка діагональне тронкування (рис. 6: 6). Четвертий мікроліт — латеральний,

сформований високою стрімкою (т. зв. обрубуючою) зустрічною ретушю. Його ширина 9 мм (рис. 6: 7). До речі, подібні мікроліти були виявлені в шарах 2 та 1а стоянки Молодове V, і саме такі вироби, на думку Дмитра Нужного, надають цим комплексам певної специфічності (Нужний 2003, с. 36—37). П'ятий мікроліт виготовлений на пластинці за допомогою високої

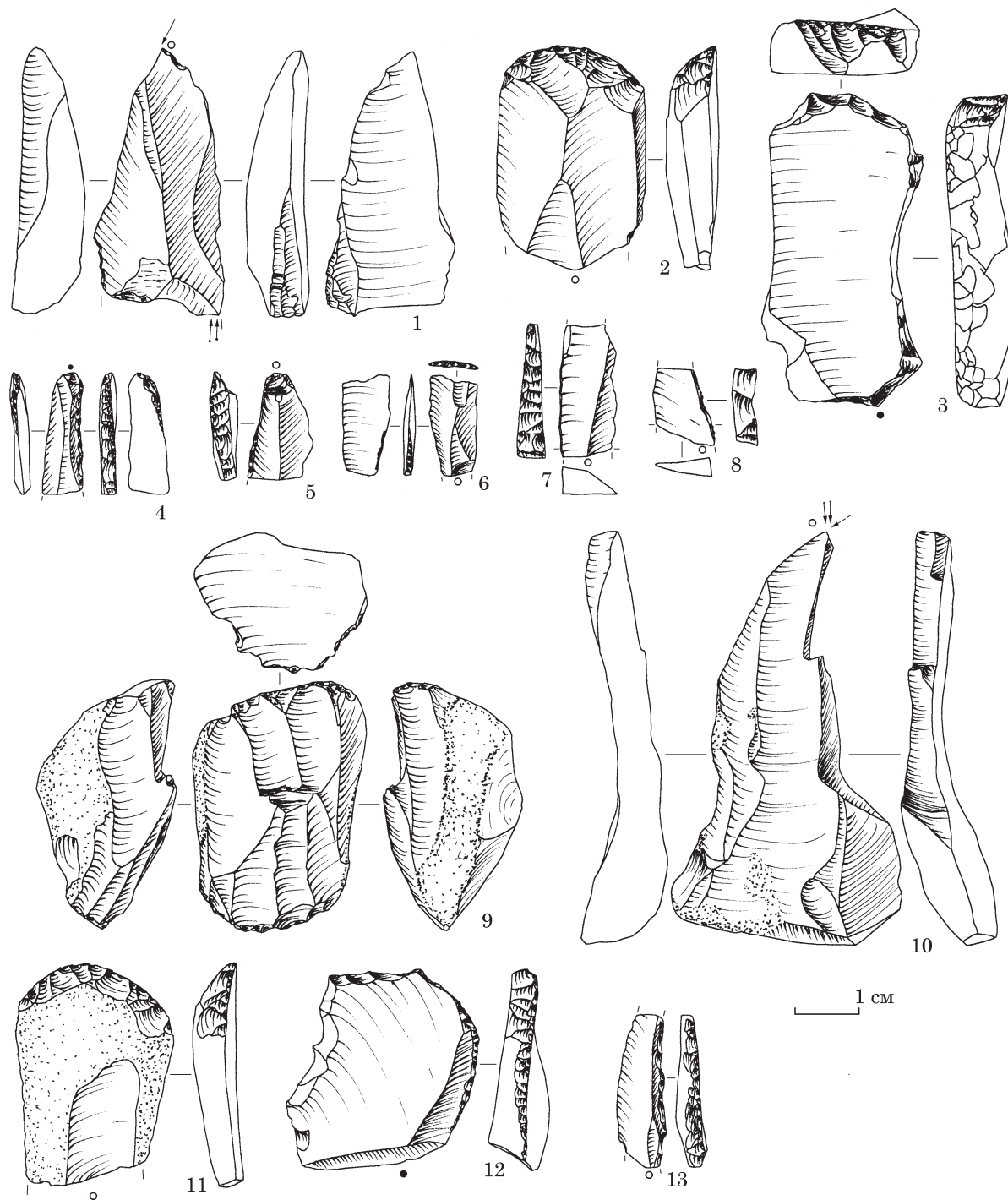

Рис. 6. Крем'яні вироби, Баламутівка VIII: 1 — різець; 2, 3 — скребки; 4—8 — мікроліти; Печера Крем'яних Відщепів: 9 — нуклеус; 10 — різець; 11, 12 — скребки; 13 — мікроліт

стрімкої (обрубуючої) ретуші з доволі великими фасетками (рис. 6: 8).

Одне комбіноване знаряддя — високий скребок (?) + різець — сформоване на дуже зернистому кремені. Ділянка площадки під різцевий скол має сучасні пошкодження, що унеможливило визначити тип різця. Ще є два ретушованих вироби — один на пластині, інший на фрагменті сколу.

Серед відходів вторинної обробки є два різцеві сколи та 14 лусок. Решта артефактів представлені невизначеними фрагментами сколів.

Загалом, цій колекції притаманне поздовжнє сколювання, пласка площадка та використання твердого відбійника. Щодо техніко-типологічної характеристики, то на фоні загального домінування гравецького технокомплексу, можна говорити про окремі оріньякоїдні та епігравецькі прояви.

Знахідки з печер. Ще один блок палеолітичних знахідок з околиць Баламутівки пов'язаний із печерами, утвореними у 20-метровій товщі гіпсів, перекритих вапняками, глинами та четвертинними терасовими відкла-

дами. Останні складені галечниками, суглинками і лесами, до яких, власне, й приурочені палеолітичні шари.

Іноді леси разом з артефактами переміщені потоковими зсувами з поверхні терас в карстові лійки і таким чином вони як би втягуються у печери. Там водні потоки, що утворюються зазвичай під час сильних злив і транзитом проходять скрізь печери, вимивають пилювату та глинисті відклади, акумулюючи піщано-гравійно-галечникові наноси, які містять й крем'яні вироби.

Наводимо опис таких перевідкладених колекцій.

Печера Тортила. У печері, вхід до якої розташований в обриві гіпсової скелі (координати 48.536408 °N, 26.089320 °E), знайдено шість артефактів з туронського та сеноманського кременю, один уламок сировини та дрібна обпалена кісточка. Крем'яні знахідки невиразні — кілька сколів і одна ретушована пластина (табл. 1—3), які можна віднести загалом до верхнього палеоліту. У 1982 році у печерних наносах В. Коржином був знайдений корінний зуб мамонта.

Печера Крем'яних Відщепів. У печері, вхід до якої розташований, як і у попередньому випадку, у підніжжі гіпсової скелі (координати 48.536159 °N, 26.092572 °E) (рис. 1; 2: 3, 4), виявлено 263 артефакти з туронського та сеноманського кременю (табл. 1, 2), та ще близько 30 уламків аналогічної сировини без слідів обробки. Багато кременів мають сліди термічних ушкоджень (морозобійні вивали, сколи, тріщини) та сучасні пошкодження.

Артефакти з колекції пункту ілюструють всі етапи обробки каменю. Продукти первинного розколювання представлені показовою колекцією з 21 нуклеусу. Вони переважно невеликих розмірів, середня довжина — 5—7 см. На робочих поверхнях переважають негативи пластинок та мікропластин. Здебільшого це одно- та двоплощадкові підциліндричні (рис. 6: 9), торцеві ядрища. Для біпоздовжніх нуклеусів простежено, що друга площадка є допоміжною, її призначення — виправлення дефектів сколювання. Площадки цих нуклеусів пласкі або підправлені кількома великими сколами, кут між площадкою та робочою поверхнею здебільшого гострий, край площадки часто підправлений абразивом. Кілька нуклеусів було сформовано на сколах, в т. ч. морозобійних вивалах.

У колекції є технічні сколи: авіажі, реберчасті (переважно уніфасіальні) відщепи та пластини.

Відщепи (91 од.) невиразні, мають переважно поздовжню органку. Переважають пласкі ударні площадки, разом з тим трапляються природні, лінійні, точкові, фасетовані. Є кілька масивних відщепів довжиною до 10 см.

Пластини (75 од.), здебільшого фрагментовані, зазвичай мають ширину до 2 см, присутні

і більш широкі заготовки до 5 см. Переважають пластини з поздовжньою огранкою спинки. Лише кілька екземплярами представлені пластини з біпоздовжньою та природною огранкою. Площадки пластин переважно пласкі, рідше лінійні, точкові, багатогранні, природні, фасетовані. Є сколи, які в процесі розколювання захопили нижню площадку нуклеуса. Пластинки (18 од.) мають поздовжню огранку та, здебільшого, пласку площадку. Мікропластин лише п'ять. Всі вони мають поздовжнє оформлення дорсальної сторони. Дві мікропластини з відлілими проксимальними частинами мають точкову та фасетовану площадку.

Вироби з вторинною обробкою представлені 11 знаряддями (табл. 3). За типами вони розподіляються на: різці (7 од.) — три двогранних (рис. 6: 10), три ретушних, один дволезовий двогранний + ретушний; два скребки — один кінцевий на первинній пластині (рис. 6: 11), інший кутовий на відщепі (рис. 6: 12); один мікроліт — латеральний, оформлений по всьому краю дорсальною стрімкою обрубуючою ретушню (рис. 6: 13); одна пластина ретушована — латеральна, локально оформлена дорсальною напівстрімкою лускатою ретушню, нанесеною ближче до проксимальної частини.

Продукти оформлення знарядь представлені одним різцевим сколом та трьома лусками. Решту артефактів можна віднести до невизначених фрагментів сколів.

Загалом, комплекс крем'яних виробів, зібраний у печері Крем'яних Відщепів, демонструє техніко-типологічні характеристики, притаманні верхньому палеоліту в цілому і гравецькому технокомплексу зокрема.

Печера Лисяча. У печері, вхід до якої розташований у місці з координатами 48.535769 °N, 26.096336 °E, виявлено сім артефактів, виготовлених з туронського та сеноманського кременю (табл. 1). Вони представлені сколами та одним знаряддям — різцем на зламі пластини (табл. 2, 3). Латеральна частина заготовки різця була навмисно ретушована для зняття різцевого сколу. Знахідки належать до верхнього палеоліту в цілому.

Печера Панська Скала. У печері, нижній вхід до якої розташований за 50 м на схід від печери Лисяча у підніжжі гіпсового стрімчака, у місці з координатами 48.535727 °N, 26.096474 °E, виявлено три артефакти з туронського кременю: два відщепи, з яких один реберчастий, та фрагментоване знаряддя — скребок «з носиком» (?) (табл. 1—3). Ці знахідки також можуть бути віднесені до верхнього палеоліту в цілому.

Висновки. Пошуковими дослідженнями в 1950-х рр. та на початку нинішнього століття на території села Баламутівка та на північний схід від нього було зафіксовано кілька палеолітичних місцезнаходжень, пов'язаних з четвертинними відкладами високих (10—12) терас.

Наразі ці тераси значною мірою зруйновані зсувами, в результаті чого палеолітичні знахідки попадають на поверхню.

Проведений аналіз зібраних матеріалів свідчить про таке.

Збірки не є гомогенними та, ймовірно, належать до різних технокомплексів середнього — кінця верхнього палеоліту.

Стратиграфічна позиція зібраних в печерах артефактів не є інсигною. З огляду на розміри печер та на гідрогеологічний режим (періодичне затоплення) вони були практично не придатними для проживання людини, а загалом і великих хижаків (рис. 2: 4).

Отже, досить важливий, на перший погляд, факт наявності в печерах палеолітичних виробів насправді фіксує результати перевідкладень археологічних матеріалів з терасових рівнів, швидше за все, з пунктів Баламутівка III та Баламутівка VIII.

Загалом, можна попередньо констатувати, що район с. Баламутівка є перспективним для проведення подальших пошуків стратифікованих пам'яток. Типологічна різноманітність крем'яних виробів досліджених пунктів та випадки знахідок фауністичних решток дозволяють сподіватися на виявлення тут в майбутньому добре збережених пам'яток різних періодів палеолітичної доби, зокрема, і багат шарових. З іншого боку слід визнати, що значна частина відкладів, які містять палеолітичні шари тут зруйнована екзогенними процесами.

Подяки. Стаття підготовлена в рамках дослідницького проекту № 2018/31/В/НС3/03125 «Довкілля та матеріальна культура гравецьких та епігравецьких мисливців Середнього Подністров'я».

Автори глибоко вдячні к. і. н. Р. Коропецькому (відділ археології Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України) за допомогу у зборі архівної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

Горда, Л., Рідуш, Б. 2013. Еволюція Подільсько-Буковинської частини долини Дністра в пізньому кайнозой. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 672—673: Географія, с. 5-10.

Кочерган, Я., Рідуш, Б. 2011. Кріогенне вивітрювання в карстових порожнинах Буковинського Придністров'я. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 587—588: Географія, с. 30-35.

Кулаковська, Л., Усик, В., Рідуш, Б. 2011. *Звіт палеолітичної експедиції відділу «Археологічний музей» ІА НАНУ про пошукові роботи у Чернівецькій області у 2011 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2011/124.

Нужний, Д. Ю. 2003. Верхні шари палеолітичної стоянки Молодове 5 та деякі проблеми їх культурно-хронологічної інтерпретації. *Vita antiqua*, 5—6, с. 20-39.

Оленковський, М. 2005. Оселівська епігравецька культура. *Матеріали дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, с. 194-216.

Оленковський, Н. 2008. *Эпиграветт Восточной Европы. Культурно-исторический аспект.* Херсон.

Рідуш, Б. Т. 2002. Нові палеолітичні місцезнаходження на Буковині. *Буковинський історико-етнографічний вісник*, 4, с. 13-16.

Рідуш, Б. 2004. Палеокартологічні реконструкції та наскельне мистецтво Середнього Подністров'я (на прикладі Баламутівської печери). В: *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців: Соціально-гуманітарні науки.* Чернівці: Рута, с. 369-372.

Рідуш, Б., Купріч, П., Поп'юк, Я., Шавранський, В., Костюк, У., Рідуш, О. 2021. Печери Баламутівського берега Дністра. В: *Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. Матеріали доповідей 12 науково-практичного семінару (25—26.11.2021).* Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, с. 126-130.

Черниш, О. П. 1954. Карта палеоліту УРСР. *Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР*, II, с. 67-153.

Черныш, А. П. 1959. Поздний палеолит Среднего Приднестровья. *Труды Комиссии по изучению четвертичного периода*, XV, с. 5-279.

Черныш, О. П. 1959. Нова пам'ятка первісного мистецтва. *Матеріали дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 2, с. 40-53.

Черныш, О. П. 1961. *Палеолітична стоянка Молодове V.* Київ: АН УРСР.

Черныш, О. П. 1968. *Звіт про роботу Дністрянської палеолітичної експедиції.* Науковий архів Інституту українознавства імені І. Крип'якевича.

Черныш, А. П. 1973. *Палеолит и мезолит Приднестровья.* Москва: Наука.

Черныш, О. П. 1975. *Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту.* Київ: Наукова думка.

Черныш, О. П. (ред.). 1981. *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку.* Київ: Наукова думка.

Sonneville-Bordes, D., Perrot, J. 1953. Essai d'adaptation des mythopodes statistiques au Paléolithique supérieur. Premiers résultats. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 50, p. 323-333.

Ridush, B. 2022. The Quaternary vertebrate fauna of cave deposits of the Podillia-Bukovynian Karst-Speleological Area (Western Ukraine). *Stratigraphy & Timescales*, 7, p. 157-219. <https://doi.org/10.1016/bs.sats.2022.10.002>

REFERENCES

Horoda, L., Ridush, B. 2013. Evoliutsiia Podilsko-Bukovynskoi chastyny dolyny Dnistra v piznomu kainozoi. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 672—673: Neohrafiia, s. 5-10.

Kocherhan, Ya., Ridush, B. 2011. Kriohenne vyvitruvaniia v karstovykh porozhnyakh Bukovynskoho Prydnistrov'ia. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 587—588: Neohrafiia, s. 30-35.

Kulakovska, L., Usyk, V., Ridush, B. 2011. *Zvit paleolitychnoi ekspedytsii viddilu «Arkheolohichni muzei» IA NANU pro poshukovi roboty u Chernivets'kii oblasti u 2011 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2011/124.

Nuzhnyi, D. Yu. 2003. Verkhni shary paleolitychnoi stoianky Molodove 5 ta deiaiki problemy yikh kulturno-khronolohichnoi interpretatsii. *Vita antiqua*, 5—6, s. 20-39.

Olenkovskii, M. 2005. Oselivska epigravetska kultura. *Materialy doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 9, s. 194-216.

Olenkovskii, N. 2008. *Epigravett Vostochnoi Evropy. Kulturno-istoricheskii aspekt.* Kherson.

Ridush, B. T. 2002. Novi paleolitychni mistseznakhodzhennia na Bukovyni. *Bukovynskyi istoriko-etnohrafichnyi visnyk*, 4, s. 13-16.

Ridush, B. 2004. Paleokarstolohichni rekonstruktsii ta naskelne mystetstvo Serednoho Podnistrov'ia (na prykladi Balamutivskoi pechery). In: *Materialy V konhresu Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv: Sotsialno-humanitarni nauky*. Chernivtsi: Ruta, c. 369-372.

Ridush, B., Kuprich, P., Pop'iuk, Ya., Shavranskyi, V., Kostiuik, U., Ridush, O. 2021. Pechery Balamutivskoho bereha Dnistra. In: *Problemy heomorfolohii i paleoheohrafii Ukrainykh Karpat i prylehlykh terytorii. Materialy dopovidei 12 naukovy-praktychnoho seminaru (25—26.11.2021)*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka, s. 126-130.

Chernysh, O. P. 1954. Karta paleolitu URSS. *Naukovi zapysky Instytutu suspilnykh nauk AN URSS*, II, s. 67-153.

Chernysh, A. P. 1959. Pozdnyi paleolit Srednego Pridnestrovia. *Trudy Komissii po izucheniiu chetvertichnogo perioda*, XV, s. 5-279.

Chernysh, O. P. 1959. Nova pam'iatka pervisnogo mystetstva. *Materialy doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni*, 2, s. 40-53.

Chernysh, O. P. 1961. *Paleolitychna stoianka Molodove V*. Kyiv: AN URSS.

Chernysh, O. P. 1968. *Zvit pro robotu Dnistrianskoi paleolitychnoi ekspeditsii*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha.

Chernysh, A. P. 1973. *Paleolit i mezolit Pridnestrovia*. Moskva: Nauka.

Chernysh, O. P. 1975. *Starodavnie naseleння Podnistrov'ia v dobu mezolitu*. Kyiv: Naukova dumka.

Chernysh, O. P. (ed.). 1981. *Arkeolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni kam'ianoho viku*. Kyiv: Naukova dumka.

Sonneville-Bordes, D., Perrot, J. 1953. Essai d'adaptation des m'ithpodes statistiques au Paléolithique supérieur. Premiers résultats. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 50, p. 323-333.

Ridush, B. 2022. The Quaternary vertebrate fauna of cave deposits of the Podillia-Bukovynian Karst-Speleological Area (Western Ukraine). *Stratigraphy & Timescales*, 7, p. 157-219. <https://doi.org/10.1016/bs.sats.2022.10.002>

O. M. Kononenko, B. T. Ridush, Ya. A. Popiuk

PALAEOLITHIC SITES NEAR THE BALAMUTIVKA VILLAGE

The paper deals with the Palaeolithic materials found on the right bank of the Dniester River, in the vicinity of the Balamutivka Village, Chernivtsi Oblast, since the 1950s. Several sites, which have been recently discovered here, are published in detail for the first time. Particular attention is paid to the finds of Palaeolithic flint artefacts from caves located near the village.

Within the Balamutivka and further to the north-east, there are many Palaeolithic sites associated with Quaternary sediments of high (10—12) terraces. Because of the destruction of terraces and their slopes by landslides, the Palaeolithic flint artefacts lie on the surface there. An attribute analysis of the respective assemblages indicates a mixing of defining forms of dif-

ferent techno-complexes of the Middle — the end of the Upper Palaeolithic. In particular, the series includes convergent and sub-cross cores; carinated end-scrapers, nosed end-scrapers; uni- and bidirectional sub-cylindrical cores, wide blades, combination tools — mostly burin + scraper; small-sized cores with one or two platforms, sub-cylindrical and narrow working surface, from which thin bladelet and microblade were knapped; microliths (including «Dufour», counter-retouch backing microliths), a Lacan-type burin (?).

In the caves, the knapped flints also did not occur in situ but got there from the surface of the terraces together with the loose terrace sediments due to water erosion and landslides. The caves are not suitable for habitation by humans or large predators because of their small size and hydrogeological regime (periodic flooding).

The area of Balamutivka Village is interesting and promising for further investigation of the Palaeolithic of the Middle Dniester region. The typological diversity of the finds from the studied locations evidences the presence of multilayer sites.

Keywords: Palaeolithic, Dniester, flint artefacts, site, caves.

Одержано 9.06.2022

КОНОНЕНКО Олеся Миколаївна, кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

KONONENKO Olesia, Candidate of Historical Sciences, Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1575-1854,

e-mail: Kononenko_OM@i.ua.

ПОП'ЮК Яна Анатоліївна, кандидат географічних наук, асистент кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Чернівці, Україна.

POPIUK Yana, Candidate of Geographical Science, Assistant of Department of Physical Geography, Geomorphology and Paleogeography, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-2230-0365,

e-mail: y.popiuk@chnu.edu.ua.

РІДУШ Богдан Тарасович, доктор географічних наук, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Чернівці, Україна.

RIDUSH Bogdan, Doctor of Geographical Sciences, Candidate of Historical Sciences, Head of Department of Physical Geography, Geomorphology and Paleogeography, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-5896-6073,

e-mail: b.ridush@chnu.edu.ua.